

KATONA JOZSEF

BÁNK BÁN

Rendezte DELLY FERENC
állami díjas, az RNK érdemes művésze

S Z E R E P L Ő K:

II. Endre, magyarok királya PERÉNYI JÁNOS
Gertrudis, királyné POÓR LILI
a R.N.K. érdemes művésze
OROSZ LUJZA

Béla } gyermekeik * * *

Endre }
Ottó, merániai herceg, Gertrudis
testvéröccse HORVÁTH BÉLA

Bánk Bán, Magyarország
nagyura SENKÁLSZKY ENDRE
Melinda, a felesége DORIAN ILONA
KOÓS ZSÓFIA

Soma, a fiacskájuk * * *

Miklós } Melinda bátyjai CSÓKA JÓZSEF
Simon } GAÁL LAJOS

Első zászlós úr PASZTOR JÁNOS

Második zászlós úr KISS LÁSZLÓ

Petur bán, bihari főispán ANGI BÉLA

Myska bán, a királyfiak nevelője SZENTES FERENC

Solom mester, a fia LÁSZLÓ GERŐ

Bendeleiben Izdóra, cseh királyi
leány H. BISZTRAI MÁRIA

Egy udvornik D. PUSKAS BÉLA

Bíboros AMBRUS VILMOS

Biberach, lézengő ritler FLÓRA JENŐ

Tiborc, paraszt MÁRTON JÁNOS

Békétlenek: Bencze Zoltán, Dancsó György, Hevesi
Miklós, Ille Ferenc, Kapusi László, Kozma Gyula,
Molnár Antal, Toducz Gyula, Palóczy Frigyes,
Rindt Rudolf, Dávid Károly.

Udvari asszonyok, zászlós urak, vendégek, udvornikok,
ritterek, katonák, jobbágyok. Történik 1213-ban.

Segédrendező: BEREZKY PÉTER

Díszlettervező: SZAKÁCS GYÖRGY

Ugyelő: AMBRUS VILMOS

Jelmeztervező: SZOPOS KLÁRA és KOVÁCS JÓZSEF

1956

1957

Ára: 1,50 Lei

INTREPRINDEREA POLIGRAFICA CLUJ 1344-1957

KATONA JÓZSEF

BÁNK BÁN

ÁLLAMI MAGYAR SZÍNHÁZ
KOLOZSVÁR

BÁNK (Senkálshy Endre)

De hát Melinda! oh! hát a haza!

Itten Melindám ottan a hazám —

A pártütés kiáltoz, a szerelmem

Tartóztat. — Enrámbíz a szűnnyadó

Gondatlan — énreám tevé le a

Szegény paraszt elfáradt csontjait:

Nem vélik ők a zendülést, mivel

Bánk a király személye — esküszöm

Meg is fogok felelni ennek, és

Habár tulajdon síromon fog is

A békességeket virágozni, —

Katona József és a Bánk bán

Történelme folyamán dolgozó népünk sokat szenvedett a kizsákmányoló osztályok embertelen elnyomása miatt. Ezeket a szenvedéseket évszázadokig súlyosan tetézte és nem egyszer valósággal elviselhetetlenné tette az országra nehezedő idegen elnyomás. Ilyen, szenvedésekkel, nehéz küzdelmekkel teli korszakban élt Katona József és alkotta meg a magyar irodalom máig is legnagyobb drámáját, a Bánk bánt. Katona József élete a Martinovicsék vérbefojtott forradalmi szervezkedését követő önkényuralom évtizedeire esik. A XIX. század második évtizedében, a napoleoni háborúk befejezése után egész Európában a szentszövetségi reakció uralkodik, amelynek célja, továbbra is a feudalizmus bilincseiben tartani a fejlődés útját kereső népeket. A feudalizmus válságának és az osztrák elnyomó hatalom gyarmatosító tevékenységének következményei súlyosan érintették a magyar társadalom legkülönbözőbb osztályait. Nemcsak a jobbágyság, de a nemesség különböző rétegei is érzik a gyarmati elnyomás terheit. Az irodalom és a művelődési élet a reakciós politikai hatalom bénító szorításai között alig létezhet. A magyar színészetnek sehol az országban nincsen otthona, nincs állandó magyar színház, a színművészet lelkes úttörői hihetetlen nyomorúság és szenvedések között járják az országot, terjesztik a haladó műveltséget, harcolnak a magyar nyelv ügyéért.

Katona József remekművében kora, az 1810-es évek nagy kérdéseivel foglalkozik. Eszmei mondanivalója művészi kifejezéséhez a tárgyat a történelemből veszi. Egy XIII. századi, II. Endre uralkodásának idejében játszódó történetet dolgoz fel, úgy alakítva cselekményét és úgy alkotva meg alakjait, hogy az egész dráma valóban kora legsúlyosabb kérdéseit tükrözze. A dráma alapvető konfliktusa az az ellentét, amely a nemzet különböző rétegeit szembeállítja a merániak idegen, gyarmatosító, elnyomó hatalmával. A dráma központi hőse, Bánk bán, kezdetben a királyi család hűséges híve, mint a király helyettese, leszerei Peturék összeesküvését, akik nemesi előjogaik védelmében mindjárt a darab elején végezni akarnak a zsarnok királynővel. A dráma folyamán mesterien megrajzolt jellemfejlődése után éppen ez a Bánk bán lesz az, aki vállalkozik a leszámolásra, meggyilkolja a királynét. Bánk bán a haladó nemesség típusa. Ennek a nemességnek az a történelmi feladat jutott osztályrészül, hogy maga vezesse a nemzet harcát a nemzeti függetlenségért és a feudalizmus megdöntéséért vívott küzdelemben. Ezt a feladatot azonban nem egykönnyen vállalja, kötik saját nemesi előítéletei. Ezekről kell megszabadulnia ahhoz, hogy megfelelően történelmi szerepének.

Katona József Tiborc szerepén keresztül érzékelteti a dolgozó nép nyomorúságos helyzetét. Tibornak központi szerepe van Katona drámájában. Ő az, aki a döntő pillanatokban mindig megjelenik és panaszaival, a nép életének, szenvedéseinek bemutatásával tettekre serkenti a habozó, vívódó Bánk bánt. Tiborc az agyongyötört jobbágyság képviselője, szavaiból kitetszik, hogy az idegen elnyomás és a feudális viszonyok teljes súlyukkal a dolgozó népre nehezednek. Tiborc alakjában azt is kifejezi az író, hogy a jobbágyság már nem hajlandó szó nélkül tűrni mérhetetlen szenvedéseit. Katona realizmusának nagy eredménye, hogy a harmadik felvonás döntő jelenetében, Bánk és Tiborc párbeszédeiben rámutat a köztük levő szövetség gyengeségeire. A job-

bágyság kérdése megoldatlan. Tiborc nemcsak a merániak elnyomása alatt nyög, de Bánk osztályának, a magyar nemességnek az elnyomását is szenved. „Oh, a magyar se gondol már velünk oly sokat, ha a zsebe tele van” — panaszolja Tiborc a harmadik felvonásban. Katona Tiborc és Bánk ellentétének a bemutatásával élesre felveti a kor másik — az idegen elnyomás elleni harccal szervesen összefüggő — kérdését, az elnyomott jobbágyság felszabadításának, a feudalizmus megdöntésének kérdését.

Bánknak Melinda meggyalázásával kapcsolatban tapasztalni kell, hogy a zsarnok királyné feudális udvara nemcsak a politikai elnyomás, a gazdasági kizsákmányolás súlyával nehezedik az országra, de züllött életével erkölcsi romlást terjeszt. A feudalizmus erői a becsületes embereket nemcsak politikailag nyomják el és gazdaságilag fosztják ki, de belegázolnak családi életük boldogságába is. Az író könyörületet nem ismerő eréllyel leplezi le a feudális udvar minden hitványságát a Melinda elleni cselszövés bemutatása során. A feudális erkölcsök a nőt a férfi szolgálojává, játékszerévé aljasítják. Ezzel a romlott erkölcsi világgal szemben áll Bánk és Melinda szerelme, az ő szerelmük egy magasbrendű erkölcsöt képvisel. Az ő viszonyuk az egymást szerető, szabad emberek egymás megbecsülésére alapozott szerelme.

Miközben Bánk előtt tudatossá válik, hogy az elége-

Bánk bán (Schenkő Endre) — Melinda (Dorián Ilona)
— Tiborc (Márton János) — Gertrudis (Poór Lili,
a RNK érdemes művésze)

BANK: Menj, menj, Melinda, ezen becsületes
Paraszttal és ne szégyeld el magad —

detlen nemességtől a végsőig sanyargatott parasztság és a meggyalázott Melindáig az egész nemzetet sújtja az idegen elnyomás, eközben lassan levetkezi előítéleteit és elhatározza a királyné meggyilkolását. Az első három felvonás folytonosan előrehaladó, a konfliktust elmélyítő cselekménye után a negyedik felvonásban bekövetkezik a hazája és nemzete minden panaszát vállain hordó nagy hazafi és az idegen elnyomást, a feudális zsarnokságot megtestesítő Gertrudis összeesküvése. Bánk meggyilkolja a zsarnok királynét.

Katona József az 1810-es évek önkényuralmi viszonyai között félreérthetetlenül fogalmazza meg az idegen elnyomó elleni harc szükségességét. Egy olyan korban, amikor a népforradaalomra még éretlenek a viszonyok, Bánk tragédiáján keresztül világosan érzékelteti, hogy a fejlődés tendenciája kikerülhetetlenül a zsarnok elnyomó hatalom elleni leszámoló harc felé mutat. Mély történelmi elemzéssel mutatja be ugyanakkor a haladó nemesség ellentmondásos szerepét a magyar társadalom fejlődésében. Tiborc alakjának megrajzolásával a jobbágyság kérdés megoldásának a szükségességére figyelmeztet. Katona drámája tehát kemény támadás az idegen elnyomó hatalom ellen és a feudalizmus elavult viszonyai és erkölcsi ellen.

Katona nagy alkotása az író életében, a szent-szövetségi reakció uralmának idején nem kerülhetett szín-

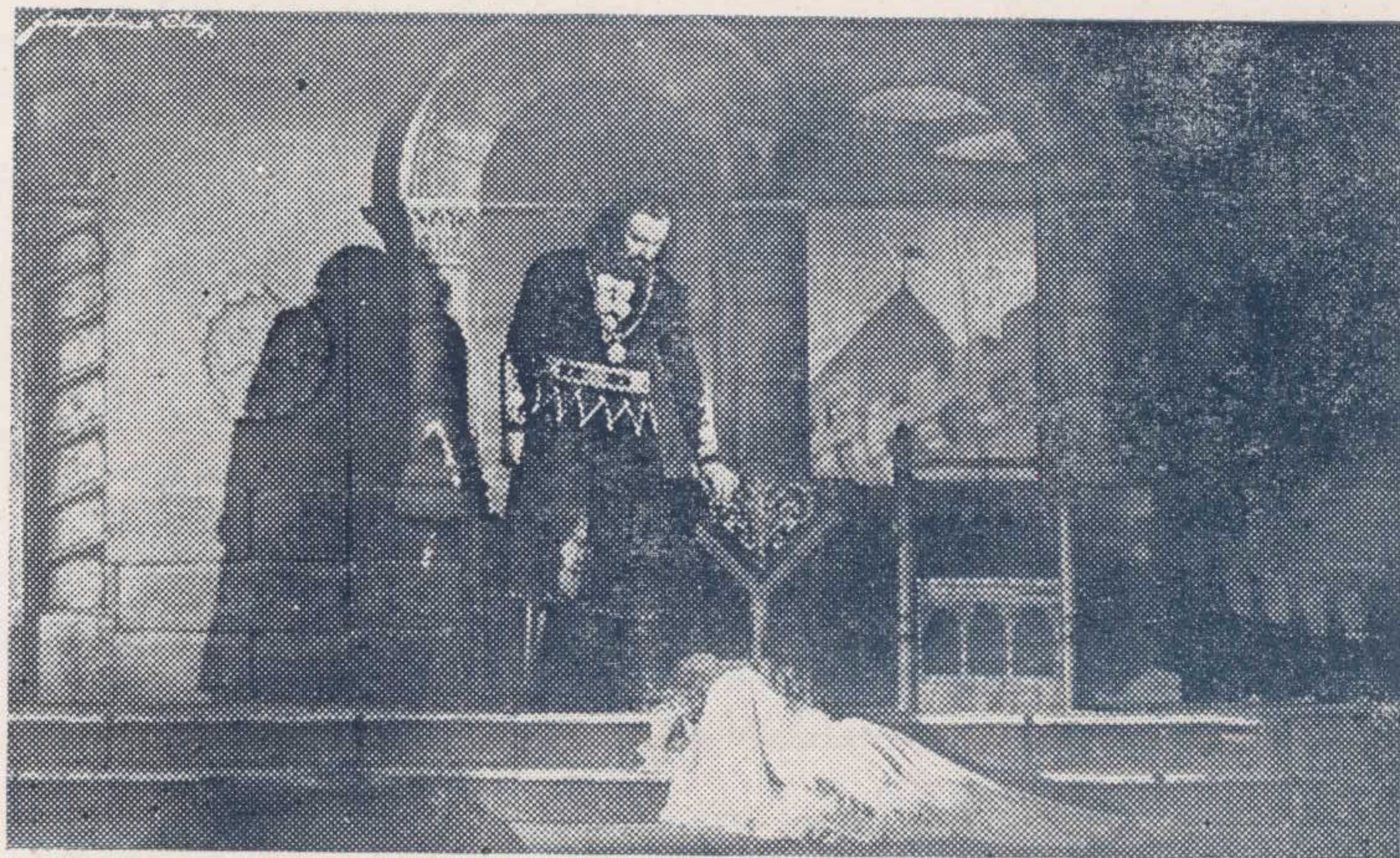

Ottó (Horváth Béla) — Melinda (Dorián Ilona)
MELINDA: „Szabad tekintet, szabad szív, szabad
Szó, kézbe kéz és szembe szem, — minálunk
így szokta a szerelmes: aki itt
Letérel, az vagy imádkozik, vagy ámit”.

padra. Csak halála után, 1833-ban Kassán, majd 1834-ben Kolozsváron mutatják be. Ezek az évek már a reformkorszak idejére esnek, akkor Európaszerte már inogni kezd a talaj a szent-szövetségi reakció talpa alatt. Ettől az időtől kezdve több mint egy évszázadon át állandó harc folyt a Bánk bán-előadások körül. A reakció nem egyszer levéteti a műsorról, vagy csak súlyos csonkításokkal engedi meg az előadást.

A Bánk bán méltó, hamisítások nélküli előadására csak felszabadulásunk óta nyílik lehetőség. Most lehetővé vált Katona eszméinek szabad értelmezése, hiszen ezeknek a haladó törekvéseknek mi vagyunk a folytatói és továbbvivői. A Bánk bán írója, amikor történelmünk egy küzdelmes szakaszában bemutatja a legjobbak harcát a külső és belső elnyomók ellen, az elavult, emberellenes erkölcsök és intézmények ellen, a nagy művészet mozgósító erejével ma is arra tanítja népünket, hogy mint szemefényét őrizze kivívott szabadságát, nemzeti függetlenségét és következetesen harcoljon az elavult, a fejlődést gátló társadalmi erők ellen. Katona darabja szabad hazánk és népünk szeretetére tanít ma is.

ANTAL ARPAD
a „Bolyai” Tudományegyetem
tanára

Bánk bán (Senkálzky Endre) — Melinda (Dorián Ilona)

BANK: Mit térdelsz? az Isten nincsen itt —
Allj fel! beléphet egy méráni állat,
Es azt hihetné: őtet illeti.

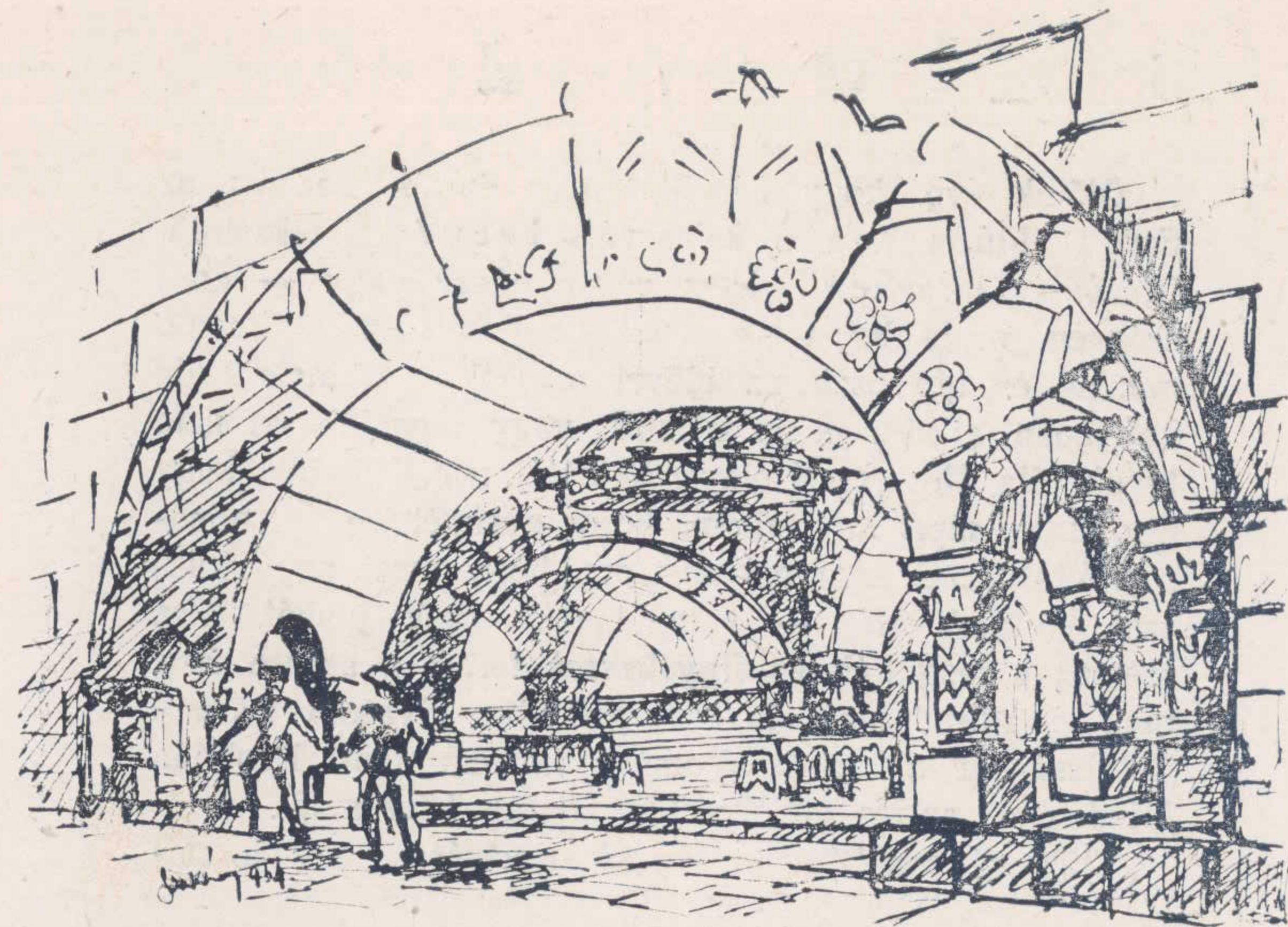
A rendező a Bánk bánról

„A múlt nagy alkotásai sohasem mondják teljesen azt, amit egy későbbi kor hallani szeretne, de mondanivalói egészének ellentmondásos elemei között minden haladó kor megtalálja, amit visszhangozhat...” így ír Waldapfel József Bánk bán-tanulmányában Katona József halhatatlan drámájáról.

Mi a kötelessége tehát a rendezőnek, aki azt a megtisztelő feladatot kapta, hogy ezt a hatalmas drámai művet bemutassa korunk nézőjének, a szocializmust építő embernek. Elsősorban a darab eszmei tartalmának világos visszatükrözése. A Bánk bán történelmi dráma, ám Katona József ebbe a történelmi palástba saját korának problémáit burkolta be és így a dráma eszmei mondanivalóját nem a XIII., hanem a XIX. század társadalmi valóságában találjuk meg. A történelmi keretben könnyen felismerhetjük a Habsburg-ház zsarnokságát és erkölcsi romlottságát, a Szerémség lázadó jobbágyát, a XIX. század rendi kiváltságait védő nemességét és végül Bánk bán-ban a Habsburg-ellenes haladó nemest. A feladat tehát az, hogy ebben az előadásban megmutassuk az adott társadalmi erők összeütközését és harcát a végső megoldásig. A megoldás ugyan nem kielégítő, azonban elének vetíti az események fejlődésének irányát és utat mutat a teljes győzelem, az igazi megoldás felé.

A Bánk bán felszabadulás előtti előadásaiban pontosan az eszmei mondanivaló siklott el, azt kendőzték el, hamisították meg a kihagyásokkal, csonkításokkal, az előadás stílusán keresztül. A színpadról elhangzott üres deklamációk, Bánk szerepének kettős értelmezése — a szerelmi és a politikai vonal szétválasztása — Tiborc lázadó jobbágyának leegyszerűsítése, a magas klérus képmutató arcának elrejtése — mind azt a célt szolgálták, hogy az eszmei mondanivalót elhomályosítsák, jobban mondva meghamisítsák.

A Bánk bán ünnepi felújításával — 120 évvel ezelőtt, pontosan 1834 szeptember 6-án mutatják be Kolozsváron először a Bánk bánt — azt

Szakács György diszletterve a Bánk bánhoz.

a célt tűztük magunk elé, hogy a legélesebb színekkel vetítsük ki a mű eszmei mondanivalóját, a legmagasabb igényességével párosítva. A szocialista-realista színjátszás követelményeinek megfelelően elhagytunk minden deklamálást, teátrálítást és a realista versmondásra törekedtünk, megtartva természetesen Katona József nyelvének minden szépségét és zeneiségét. Sztaniszlavszkij tanítását követve behatoltunk az egyes személyek belső életébe és ott kerestünk minden szóra és cselekedetre magyarázatot. Az előadás egységes stílusára törekedve, minden mozzanatot a legőszintébb emberi érzésekre és szenvedélyekre alapoztuk, amelyek oly ellenállhatatlan erővel törnek elő Katona József drámájából.

DELLY FERENC

Allami díjas,

a RNK érdemes művésze,

a Kolozsvári Állami Magyar Színház
főrendezője.

J E G Y Z É S

Ötödik éve, hogy készítettem e darabot, mikor az Erdélyi Múzeumban a kolozsvári leendő játékszíntről felszólítás hirdettetett. Nem volt-e pénz? vagy — amit szegény volna hinni — nem találtatott valamirevaló munka, és így csak az idővel akarták meghaladni? de valójában a híre el is némult, vagy legalább én nem tudok róla. Részemről elegendő hálát nem adhatok, hogy így esett; mert megvallo, hogy gyengét írtam: mindazonáltal ezzel nem azt célozom, hogy most egy fénkszet mutatok elé, — nem, hanem csak jobbat. Éles szemek olvasgatták és figyelmessé tettek a szépre úgy, mint a rútra: most is gyönyörködve olvasom Bárány Boldizsár úr akkori barátomnak írásban adott Rostáját. Minderkori szíves emlékezetem legyen köszönetül.

Előbbeni munkámban, annak rovására, hogy a merániai hercegek közül miért vettem Ottót, egy Előversengést írtam, mely tele van ifjú vérem gőzével, negéddel és feszegéssel. Az okot magát itt is jelentem, nem mintha oktatni akarnék, hanem csak mintegy emlékeztetőbe hozni az olvasónak:

Történetíróink nem egyeznek meg, hogy Bánk szerencsétlenségét Gertrudisnak mellyik öccse okozta. Ezek négyen voltak. Eckbert bamberti püspök, Ottó burgundiai pfalz-gróf, Henrik istriai márk-gróf és Berchtold kalocsai érsek, egy tudatlan fiú. A három első megugrott Németországból, mert gyanúba jöttek Fülöp királynak Bitelspachi Ottó által lett megöletésében; a hetyke Berchtoldot pedig (kit a királyné kedvéért András király nagy nehezen, a pápa hosszas ellenzése után, kalocsai érsekségre emelt, minekutánna bebizonyosodott az, hogy már tud — olvasni, és huszonöt esztendő), ezt a Berchtoldot, mondom, utálván a magyarok, meg-megfogták és jó sort vertek rajta. — Ilyen nevelésű öcsék között Gertrudist se reméljük igen angyalnak, — nem is szolgálhat nagy védelemre az, hogy ő anyja egy szent szűznek (Erzsébetnek), mert ez nem neki köszönheti neveltetését, midőn még kicsiny korában elvitték a thüringiai herceg számára, és egy klastromban nevelődött. Csak mély tiszteletre méltó állapota ez, mely engem valamennyire mentségére kényszerített.

Csery úr, vagyis inkább Müller (akitől fordította) egy történetkében Ottót veszi, és Bánk bán által Konstáncinápolnál megöleti. Igen mohón! A jeruzsálemi út sokkal később esett, és mind Ottó, mind Eckbert elmentek Andrással, ki már akkor újonnan meg is házasodott, harcoltak is együtt Sapphadin ellen, és így már ekkor sem Gertrudis, sem Ottó el nem veszhettek, sőt Ottó 1234-ben halt meg, Henrik 1228-ban, Eckbert is azon tájban. Megszenvetne volna-e maga mellett András őket, ha? — — ? — De bezzeg a sima Berchtold! — ez először megcsalta mátkáját, s azt hírlelte

hogy neki a Szűz Mária megjelent álmában és a szűzességre intvén (ha nem későn), papságot javasolt. Mihelyest Gertrudison a szerencsétlenség megesett, senki se tudta, hová lett, — András keservesen panaszkodott ellene a pápánál, mert útiköltségre meglopta a királyné kasszáját. Többé be se bocsájtatott az országba és kevés idő múlva már Ugrin lett a kalocsai érsek. Ot esztendő múlva megengesztelődvén a pápa, ötlet aquilájai főpapkak tette (1218), és ott is holt meg (1251. 23. Maii). — Katona vitatása is (Kist. crit. reg. Th, 5-o., p. 314) ide út ki. Minthogy már mások is Ottót vették, némelyek Eckbertet, meg fog Ottó engedni, ha nevéhez kötöm Öccsének esztelenségeit.

A másik volt Bánk felesége. Ezt Adelajdnak nevez-

úr szerencsésebb volt nevének feltalálásában. Nem győzők a véletlenségen eléggé csodálkozni, midőn Mikhált és Simont idekevertem, anélkül, hogy akkor a vérséget gyaníthattam volna is.

Ami a neveket illeti, minthogy Bánknak meg kell maradni, és nem lehet Benedek, ezért a többit is a régi mód szerint ejtem: Endre, Soma, Mikhál, Solom sat., és nem András, Sámuel, Miháli, Salamon, sat. — A hivatalok is igen változandók lévén, a bán név mindeniken rajta maradt, s annyi volt, mint most gróf vagy báró: az ilyeneknek fiai, kik különben hivatalban nem voltak, neveztettek „mester“.

Írák Kecskeméten, Jakab hava 2-ikán 1819.

KATONA JÓZSEF

tem. Csery úr Ottója még akkor sem jött kezembe. Azután akadt egy iromány is előmbé, melyben az van, hogy Michael és Simeon Micbán spanyol testvéreknek volt egy világszerte híres szépségű hugok, kit Benedictus (Bánk) bán, Konrád grófnak a fia vett el: elesmértén tehát Melindát spanyolabbnak, és hiszem, hogy Müller

Biberach (Flóra Jenő) — Békétlenek
BIBERACH: Páh, milliom! bizony tár nem tudod,
Hogy csóka csóka-társának szemét
Ki nem kaparja? mert ám mintsem oly
Nagyot bokázzon a bíbor, bizonynal
Előbb feláldoznak tíz Bánkot is,